

БРАНКО РИСТИЋ

ЖИВОТНИ ПУТ И ЖИВОТНА ДРАМА ПЕСНИКА ПЕЈЕ ЈАВОРОВА

САЖЕТАК: Тема овог рада је животни пут и животна драма чувеног бугарског песника, симболисте, Пеје Јаворова. У раду се дају подаци и о његовим песничким почецима, револуционарном раду у Македонији 1902–1903. године, књижевном раду у Софији и трагичном крају 1914. године.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Пејо Јаворов, поезија, трагедија, животна драма, стих, мрак, тама

Пејо Тотев Крачалов (Јаворов) рођен је на Нову годину 1878, у години ослобођења Бугарске, у граду Чирпану, а извршио је самоубиство 29. октобра 1914. у касну јесен, у години после првог националног неуспеха и последњој мирној години пре уласка Бугарске у велики светски рат.

Многи су тражили и траже објашњење за Јаворовљеву трагедију и његову судбину у родном месту, које је било чувено по хајдучкој нарави, необузданом карактеру, преврелом вину и јаким страстима. Постоји једно мрачно породично предање, које је детаљно истражио академик Михајло Арнаудов, о Јаворовљевом чукундеди, абацији који је дошао у Чирпан са далеког југа.

За Бугаре, како каже Тончо Жечев, битно је да породична средина, рођаци, Чирпан, имају за Јаворовљеву поезију велико значење, као што то за Ботева имају Алтан, Калофер и његова Иванка, а за Вазова Сопот и Саба Вазова. У том погледу Јаворов је већ први модерни песник Бугарске, дете града. Опеван од Николаја Лилијева, модерни песник удаљен од родног краја и породице ограђен *легеном сџеном*, предодређен за самоћу међу масом људи у граду, бесповратно је изгубио хармонију која карактерише песнике ренесансе.

Још као дете Јаворов се разликовао болесном осетљивошћу, страхом од таме, као да је предосетио слепило после првог покушаја самоубиства с Лором. Тиме је код околине стварао утисак да је затворена особа. Упоредили су га са *затвореним сандуком* и сматрали га за необичног човека.

Поезију је да пише још као гимназијалац у Пловдиву, а затим и као телеграфски радник у чирпанској пошти. Прва његова песма је „Напред”, коју је објавио 1895. године у часопису *Глас македонски* и још тада везао своју судбину и дело за ослобођење Македоније од Турака. Његово предсмртно писмо исто тако је везано за Македонију.

Кажи Македонци – пише пре него што повуче окидач пиштоља – када одећ тиамо да је њен син (ја се осећам њеним) умро у слободној Бугарској окаљан једном њрљавом лажом...

Следеће, 1896. године Јаворов је објавио песме у социјалистичком часопису *Дело*, где је описао младу бугарску интелигенцију привучену социјалистичким идејама. Тиме се завршава други тежак период у његовом животу Јаворова и он касније трагично преживљава разочарање од стране социјалиста и тоне у личну драму и егзистенцијална питања *која ниједан век није разрешио*.

Већ крајем XIX века Јаворов се трајно везао за тадашњи најелитнији круг бугарске интелигенције и културе, круг око часописа *Мисао* – П. Славејков, др Крстев, П. Ј. Тодоров, П. Јаворов. Песме које је послао за часопис, а нарочито поема „Калиопа”, оставиле су снажан утисак на Славејкова а и на остале, те су се због тога ангажовали да помогну Јаворову да се пресели у Софију и да се упозна и зближи са утицајним сарадницима тог часописа.

По обичају који је важио у оно време, чирпанско презиме Крачалов прекрштено је у Јаворов. Касније, у часопису *Златибор*, Т. Влајков прича како је дошло до тог прекрштавања.

На почетку 1899. године др Крстев формира његови комитет који је прихватио уређивање његовог часописа „Мисао”. У њај комитет осим самог Крстева ушли су Ив. Св. Андрејчин, Пенчо Славејков, Кирил Христов и ја. Кореспонденцију и рукописе добијали смо у кући др Крстева, а ми смо се скупили да размислимо и проучавамо редакцијска питања и материјал у соби Пенча Славејкова, у ниској очевој кући. Крстев је дао Славејкову један већи број песама да бира најбоље и рекао: Ми ћемо дајти један мали букет лирских песама и назваћемо га „Албум”. На прву страницу ставићу песме од неког Крачалова.

- Крачалов, какво ружно име – рече К. Христѝов
- Колико му је ружно име, ѝолико су му леѝе ѝесме – рече Пенчо. Исиод ѝако леѝих ѝесама не може да сѝиоји ѝако ружно име, морамо да му нађемо друѝо.
- Друѝо име? – насмеја се Андрејчин.
- Неки ѝсеудоним, неки леѝ ѝсеудоним – дога Пенчо.
- Да му се јавимо, ѝа он сам нека ѝронађе и изабере како му се свиђа – рече Крсѝев.
- Нема ѝоѝребе да се одуѝовлачи – умеѝа се и Кирил Христѝов.
- Да му дамо ново име, ѝа хѝео – не хѝео мора да ѝа ѝрихвѝиѝи.
- Како смо реѝили ѝрекрсѝиѝеѝмо ѝа сѝварно – ѝоѝврди Славејков. Она је ѝочео ниским ѝласом да изѝовара разна имена: – Деѝелинов... Тоѝалов... Јаворов... ах, да, Јаворов!
- Види, леѝо је! – одобрѝили су остѝали.
- Јаворов, ѝако ће биѝи – ѝоѝврдио је Славејков.

И од ѝиоѝ моменѝа исѝод леѝе ѝесме Крачалова, ѝиоѝ неѝознаѝиоѝ ѝесника који је живео неѝде у ѝровинѝиѝи, чије ѝесме су се ѝѝѝамѝале у часоѝису „Мисао“, сѝѝајало је име П. К. Јаворов, које је остѝало заувек. Еѝио ѝако је П. Славејков ѝрекрсѝиѝио Крачалова у Јаворова.

Тај доѝађај је довољно красноречив да би се у њему оѝлегао цео кулѝурни најредак и високо самоосеђање буѝарске кулѝуре с краја XIX и с ѝочетѝка XX века. Својим ѝсеудонимом Јаворов се ѝрви ѝуѝѝ ѝоѝѝѝисао у књѝизи 1 часоѝиса „Мисао“, 1899. ѝодине.

Та велика страст према псеудонимима, према песничким именима, посебно је карактеристична за оно време, време културних активности и енергичности, када су могле чудотворно да се међају ствари и њихова имена. У незадрживом културном полету Бугара, све што је било фамилијарно, наслеђено, очево тада је изгледало ружно, простачко и прозаично. У књижевни храм треба да се уђе савршено промењен, други, нови, исто као што монаси узимају друга имена, а крштена, световна, остављају с ове стране. Тако је и Димитар Иванов из Бајлова постао нешто као легендарни цар под псеудонимом Елин Пелин, Николај Михајлов, књиговођа у Свиштовској академији, прекрстио се у Лилијева, а Крачалов из Чирпана у Јаворова.

Његова прва збирка песама штампана је 1901. године под насловом *Песме*. То је био највећи догађај у бугарској поезији и уопште у бугарској књижевности у то време. Сваки интилигентан Бугарин знао је напамет већ популарне песме које су штампане у часопису *Мисао*, који је Јаворовљеву поезију развио као заставу, као манифест. Његова жеља је била да достигне судбину и славу

Ботева и да следи његов пут и његов пример. Није му било довољно то што је постао познат и популаран књижевник јер је имао револуционарне жеље. Исте године Јаворов је упознао вођу Унутрашње ослободилачке македонске револуционарне организације (ВМРО), Гоца Делчева, у чијем лику је пронашао *хајдучко божанство* које га је инспирисало за друго херојско дело. Као и Ботев, тако је и Јаворов у лику Делчева видео свог Левског.

Следеће 1902. године Јаворов с једном четом одлази у поробљену Македонију, где се бавио не само револуционарном активностима него и публицистиком, редиговао је и штампао часописе.

На почетку 1903. године Јаворов напушта Македонију заједно са Делчевим, који је у пролеће исте године убијен у месту Сарско. Смрт Делчева је још један трагичан доживљај за песника. Његов однос са другим вођом ВМРО-а, Јанетом Санданским, није био тако идеалан као што је био са Делчевим, а ускоро је дошло до конфликта и на крају и до пораза Илинданско-преображенског устанка, тако да је све то дубоко потресло и уништило Јаворова.

После устанка 1903. године ја сам преживео своју кризу – писао је Јаворов. То је можда био бродолом мојих социјалних виђења с једне стране, и иаприориске мајине с друге стране.

Можемо и сами да замислимо какво је било стање песника који је већ преживео два велика и трагична разочарања у животу. Та два његова покушаја да се упусти у широко и дубоко море историје уместо да стоји на *тихом књижевном ириситаницију* представљала су бродолом. Све то је допринело душевном потресу који је песник доживео. Без тога је немогуће продрети до страшне и безутешне тишине која прати Јаворовљеве *Несанице (Безсници)*, које откривају нову епоху у бугарској поезији и уопште у књижевности. Баш у тој атмосфери појавио се и нови програм бугарске поезије који се огласио у *Песен на њесениа ми (Песма мојој њесми)*.

*(Враћаш се на крају несрећна лушалице
поинуће лавае –
овде, код мене у нељубазну самоћу.
Не окрећи се назад с шамним речима
на сирах и узбуђење –
ја све знам...
А треба и ти да знаш:
иамо су умрли и Таво и Бої.)*

Као и Христо Ботев, тако се и Јаворов се изборио да му се у бугарској култури верује на сваку реч. Као и код Ботева, тако ни код Јаворова нема границе између живота и књижевног стваралаштва.

Сам песников живот је животна драма, која зрачи тамном дубинском поезијом, сама његова поезија одређује његов животни пут и његову драму.

Многе изречене речи тешке су као да су написане крвљу двају самоубистава, а после трагедије су добиле страшан, жалостан сјај.

*(Ја не живим: ја ђорим. Нейомирљиве
у мојим ђрудима се боре две душе:
душа анђела и душа демона...)*

* * *

Потребно је да се зна и памти да је за Бугарску Јаворовљева животна драма оно што су за Русију Пушкинова смрт, Пушкинов дуел и судбина.

Једном приликом је у интервју Бугарској телевизији књижевни критичар Димитри Михачов савршено правилно рекао:

Ако се Пушкин одрекао њакве судбине, судбине која ђа је начинила ђођуларним, ми ђо сђурно данас не бисмо ђрихваћили на исти начин. Код нас у Буђарској су се досђа ђроносиле ђласине зађђио нас занима цђиа се десило са Лором и Јаворовим, јер се ђо смађирало ођоварањем и лођим укусом за ђиканђносђи и сензацију. Али ђреба да се зна и уђамђи да живођи нађих националних ђесника има веђе значеђе од саме ђихове ђоезије, ђођђио ђоезију освеђђава сама личносђ. Пођђио ђо ђиђање није за омаловажавање, ја ћу да цђиђрам одломак из ђредђовора Крсђе Куђунђијева из кђиђе Николе Гађдарева „Живођна драма Јаворова”. Предђовор се односи бађи на ђему кулђурноисђоријскођ значеђа драме Јаворова и Лоре.

Јаворов је чвор у који су уђлеђене све ђрођивречносђи нове исђорије – ђолиђичке, сођијалне, моралне и друђе. Оне нису лично ђеђове веђ целођ друђђива, али једино он их је уздђио на ниво велике ђрађедије да би на крају ђлађио свођим живођом, чиме је доказао да ђај ђрађизам није кђиђевносђи ни ђоезија веђ дубока суђђиђина сођсђивенођ духа. Кад развезуђемо чворове Јаворовђеве драме, ми у сђвари расђлиђемо ђрођивречносђи нацђеј кулђурнођ развиђика. На основу ђеђових односа са Лором ми бисмо мођли да нађиђеђмо досђа ђраќиђађа који ће ђовориђи красноречиво за најновију исђорију научне кђиђевносђи сабрану у вицђеђомна издађа.

Може да звучи свиређо, али ђо је човекова исђорија од крви и ђеђекођа нађих ђредака, од које ми извладимо морално-есђеђеске вредносђи. Љубав између Лоре и Јаворова и ђен ђрађичан крај ђодсеђају нас на неку сђару ађиђичку ђоемо о ђубави и смрђи, о

самоубиство због љубави. Са њом својом женском славом Лора је постојала легендарна личност, која је својом смрћу овенчала љубав вољеног човека. Она није обична жена самоубица, која даје предности смрти пред нејодношљивом и неиздржљивом стравом. Њена исма сама по себи су велика уметничка дела. У нашим мислима њено име увек се везује за нешто страшно и потресно, али и за нешто велико и неизмерно. У њеном лику ми видимо и жену, етоисту, која је појубила Јаворова, која је нама узела великог исца и због тога не можемо да заборавимо какву мрачну поезију зрачи њен живот.

Лора, та болесна и бунтовна жена, хтела је немогуће. Она је хтела да претвори песника у роба своје љубави, тако да он живи само за њу и од ње, као што је живела она за њега. Њена велика амбиција била је да га одвоји од свега што не доноси љубав. Опседнута својим бесом, она није хтела да види да је Јаворов окренут другом свету. У средњем веку причало се да жена воли мужа, а муж воли Бога. Лорина лудост долази од тога што она нема где да докаже и потврди своје ја, да идентификује своју личност, осим у љубави, док Јаворов остварује љубав на другим пољима. Он је могао да каже као Хамлет: *Ја сам је волео као 40 хиљада браће, али њена страсна и бурна душа није се задовољила тиме.*

Због тога ће он њој изгледати хладан, затворен, чак и неискрен, и лицемеран: тежиће му њена неизмерна љубав, јер он машта о леденим васионским просторима, где она нема шта да тражи, где се ни он сигурно неће издићи, али душа му је већ раздвојена између та два света:

*Између масти о чистијој духовности
и „земљана прашина”.*

Али изгледа да је Ерос намерио нешто друго. Оно што та велика жена није могла да постане у животу постала је после смрти. Она је уништила два живота да би прославила љубав. Њихова два имена заувек су се спојила, или, како каже аутор књиге о Јаворову:

После неизбежне разочарања у љубави она је изабрала посвећење великог исца, који је чини бесмртном, који је ставља на прво место последњих месеци свога живота, на прерађено издање „Иза сенке облака” (М. Негелчев).

*Мила Лора, твојој свејлој души, ујерен према небу,
мој дух ти посвећује своје исписи.*

Можемо ли јој судити? Сократ прича како је песник Стесихор у једној својој песми назвао Јеленино понашање злочином и због тога је добио божју казну и ослепео. Касније се због тога покајао и поново је прогледао, али Хомер је остао слеп, зато што није знао да ће бити кажњен када оговара и клевета Ероса. Сви у Бугарској ту несрећну жену једноставно зову Лора. То значи, ма колико се разум противио, да је срце опростило.

Ни сам Јаворов је не осуђује. Несрећни слепац, одбачен од друштва, сиромах без средстава за живот, осрамоћен од лажи, осумњичен за убиство, до саме своје смрти непрекидно је понављао: *Мила Лора*. Та жена, која га је натерала да преживи такав ужас, која му је уништила живот, која је допринела томе да његов живот изгуби смисао, да због тога пожели смрт, изгледа да му је тим својим поступком открила неку тајну, која за нас остаје сакривена. Она га је натерала да погледа истину која га је уништила. У мраку од своје заслепљености он види неизмерно величанство љубави, јаче од живота и смрти, оне љубави за коју Данте каже *да ђо креће Сунце и осћале звезде*, љубави пред којом све остало губи своју цену. Иако је платио високу цену он није негодовао, а желео је, прижељкивао када ће доћи онај тренутак да буде код своје миле Лоре. Она већ није била она досадна супруга, која га је мучила својом љубомором, већ величанствена Лора Јаворова, коју је смрт спојила са душом великог песника. Она је његова, Јаворова, он јој је дао своје име по њеним речима *лејо и ђошћено* и ми немамо права да јој га одуземо.

Др Бранко С. Ристић
Универзитет у Приштини – Косовска Митровица
Учитељски факултет у Призрену – Лепосавић
braris9@gmail.com